

РОЗДІЛ 5. ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.851-048.78:[321:005.591.4:929(477)]

Купрійчук В.М.,

завідувач сектору соціологічного моніторингу
Центру соціологічних досліджень ІПДУМС НАДУ

Модернізація системи управління освітою урядом П.Скоропадського

У статті охарактеризовано освітні процеси діяльності уряду П.Скоропадського, їх вплив на управлінський розвиток Української держави. Аналізуються основні напрями, шляхи, засоби і політична спрямованість уряду в модернізації системи управління освітою.

Ключові слова: модернізація системи освіти, управління освітою, Українська держава, органи управління, Міністерство народної освіти, вища початкова школа, середня школа, гімназія.

Купрійчук В.М. Модернизация системы управления образованием правительством П.Скоропадского

В статье охарактеризованы образовательные процессы деятельности правительства П.Скоропадского, их влияние на управленческое развитие Украинского государства. Анализируются основные направления, пути, средства и политическая направленность правительства в модернизации системы управления образованием.

Ключевые слова: модернизация системы образования, управление образованием, Украинское государство, органы управления, Министерство народного образования, высшая начальная школа, средняя школа, гимназии.

Kupriychook V.M. Modernisation of the education department government P.Skoropadskiy

The article described the processes of government educational P. Skoropadskiy their impact on managerial development of the Ukrainian state. Analyzes the main trends, ways, means and political orientation of government in reforming the education department.

Key words: education reform, education management, Ukrainian State authorities, the Ministry of National Education, higher primary school, middle school, high school.

Постановка проблеми. Складні й неоднозначні соціальні, економічні та політичні процеси, пов'язані з поваленням царизму, більшовицьким переворотом, розгортанням українських визвольних змагань, справили значний вплив на освітнє життя тогочасного суспільства. Без перебільшення можна стверджувати, що особливо плідними з цього погляду були роки української революції та боротьби за збереження української державності. Багато з того, що було зроблено Центральною Радою, Українською державою гетьмана П.Скоропадського, Директорією УНР у сфері освіти, було зроблено вперше в новітній історії України. Предметом особливої уваги були заходи, спрямовані на відродження національної самосвідомості, створення власної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації на тему модернізації системи управління освіти урядом Української держави почали з'являтися ще за доби Гетьманату. Міністри освіти М.П.Василенко, П.О.Стебницький, В.П.Науменко, відомі українські педагоги та науковці С.Русова (голова Департаменту позашкільної і дошкільної освіти) і Ф.Сушницький (голова Департаменту вищої освіти) неодноразово виступали на сторінках періодичної преси із роз'ясненням свого бачення шляхів розвитку української освіти та аналізом її сучасного стану.

На початку 90-х рр. ХХ ст. відбулися зміни у підході до проблеми. З проголошенням незалежності України настав якісно новий період у дослідженні освітніх процесів за часів уряду П.Скоропадського. Відбувається переосмислення всього, що було накопичено історичною наукою за всі попередні роки. С.Кульчицький високо оцінює національно-культурне будівництво уряду П.Скоропадського. В.Майборода та С.Майборода, В.Кравець, І.Михайлова, С.Скидан, Д.Тхоревський, А.Вихрущ, Л.Вовк, Н.Ротар досліджували розвиток початкової та середньої освіти за часів гетьманщини. Вони вважають досягненням тодішнього уряду успішну українізацію початкової школи, створення значної кількості українських гімназій, підготовку педагогічних кадрів для потреб національної школи, забезпечення учнів українськими підручниками.

Водночас ці автори недоліки культурної політики гетьманату вбачають у недостатньо рішучій дерусифікації середньої школи, прагненні до зайвої централізації управління освітою, переслідуванні українських культурних діячів деякими місцевими адміністраціями.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.

Основні проблеми розвитку освітніх процесів в добу Української держави на різних рівнях досліджуються науковцями, у тому числі й вітчизняними, досить давно. При цьому не дослідженою належним чином залишається низка ключових питань, зокрема реформування системи управління освітою, які мають важливе теоретичне і практичне значення. Потребують подальшого дослідження такі питання, як дерусифікація нижчої початкової школи, організація позашкільної освіти та дошкільного виховання, забезпечення української національної школи педагогічними кадрами.

Мета статті - дослідити підгрунття і розкрити деякі тенденції модернізації управління освітніх процесів урядом П.Скоропадського та їх вплив на розвиток Української держави.

Виклад основного матеріалу. Перемога Лютневої революції 1917 р. у Росії відкрила певні реальні можливості для відродження української освіти. Справжнім виразником інтересів українського громадянства у сфері освіти стала Центральна Рада, яка одразу ж головним завданням освітньої політики проголосила відродження рідної мови і школи. Справу Центральної Ради у галузі модернізації української освіти, науки і культури продовжив уряд Української держави гетьмана Павла Скоропадського, який прийшов до влади 29 квітня 1918 р.

Розпочинати свою діяльність зі створення національної школи уряду довелося в складних умовах. На той час лише в початковій школі більша частина вчителів володіла українською мовою й бажала викладати цією мовою, а також готова була вводити предмети українознавства. У середній та вищій школах російськомовні вчителі становили більшість, і вони були агресивно налаштовані проти будь-яких спроб українізації.

Найбільш рішучими та успішними були заходи гетьманського уряду щодо дерусифікації нижчої початкової школи. З'явилися детальні програми з викладання дисциплін українською мовою та список відповідних підручників. Завдяки державному асигнуванню за короткий час було надруковано понад 130 різних підручників тиражем у 2 млн примірників [1].

Другим рівнем навчання на той період була платна вища початкова школа, до якої переходили діти після закінчення нижчих початкових шкіл. Однак Міністерство освіти обережно поставилося до українізації цих шкіл, оскільки не вистачало педагогів, здатних вести навчання українською мовою, та бракувало відповідних підручників. У початкових школах, де українці становили менше від 50%, допускалося викладання "тією мовою, яка вживається в школі", але наказувалось обов'язково ввести предмети з українознавства: українську мову та літературу, історію і географію України.

Завдяки заходам гетьмана та його уряду було відкрито понад 1200 нижчих початкових шкіл. Чисельність українських вищих початкових шкіл, які утримувалися за рахунок загальнодержавного бюджету, збільшилася в 1918 р. з 343 до 1069 [2].

За період від 12 травня по 24 жовтня 1918 р. у галузі початкової освіти урядом гетьмана П.Скоропадського були прийняті такі важливі документи:

1. Закон від 2 червня 1918 р. про виділення 2 184 790 крб на проведення курсів українознавства для вчителів початкових шкіл.

5. Розпорядження від 22 липня, яким звернуто увагу комісарів освіти на обов'язковість введення навчання в початкових школах українською мовою.

2. Закон від 24 липня 1918 р. про надання права Міністерству освіти щодо призначення вчителів для початкових шкіл.

4. Закон від 6 серпня 1918 р. про збільшення заробітної плати вчителям та виділення 88 987 027 крб на утримання початкових шкіл.

3. Закон від 6 серпня 1918 р. про остаточне об'єднання всіх типів початкових шкіл, які існували в Україні, в один тип єдиної школи.

7. Закон від 23 серпня про організацію позашкільної освіти та дошкільного виховання.

6. Закон від 29 серпня щодо розроблення тимчасових навчальних програм для початкових шкіл [3].

З метою створення нових українських середніх шкіл, укомплектування їх учителями, які могли навчати українською мовою, керівництвом Української держави утворено Департамент

середньої освіти на чолі з А. С. Синявським. З початку 1918/19 навчального року було засновано 50 державних середніх шкіл (40 українських гімназій для хлопчиків та 10 реальних шкіл). Створення українських гімназій давало змогу значній кількості випускників українських початкових шкіл продовжити навчання українською мовою. Також у м. Києві уряд організував дві бурси-інтернати для вихованців українських гімназій [4].

Значну фінансову допомогу Міністерство освіти надає місцевому самоврядуванню та громадським організаціям для відкриття та утримання 38 середніх шкіл [5].

Велика увага керівництва приділяється підтримці незаможних талановитих учнів української національності. 5 серпня 1918 р. уряд заснував 350 стипендій, які були названі іменами відомих українських діячів (Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Котляревського, В. Антоновича, Лесі Українки, М. Лисенка, М. Кропивницького, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенко-Карого). Не було забуто і кращих діячів Галицької та Буковинської землі, адже започатковувалися стипендії імені І. Франка, О. Кобилянської, Ю. Федьковича та ін. Також урядом взято на утримання за державний кошт 50 українських гімназій, які були відкриті громадськими організаціями за часів Центральної Ради [6].

Проводиться значна робота щодо забезпечення української національної школи педагогічними кадрами усіх ступенів. Відповідно трансформувалася робота педагогічних навчальних закладів, засновано 2 вчительських інститути та 12 вчительських семінарій, організувалися курси українознавства для вчителів на території всієї України, які підготували до викладання українською мовою близько 16 тис. педагогів [7].

Урядом Української держави було розпочато перебудову професійно-технічної освіти, першим кроком якої була дерусифікація фахових шкіл. Управління середньою фаховою освітою здійснював Департамент професійної освіти. На місцях при губернських земствах створювалися губернські ради освіти, які об'єднували професійні установи в губернії. Крім губернських рад, були утворені повітові ради освіти, які затверджувалися Губернською радою освіти.

Департамент професійної освіти у своїй роботі спирався на губернських комісарів (на місцях середні загальноосвітні навчальні заклади підпорядковувались комісарам освіти, середні професійні - губернським, нижчі - повітовим). Також Департаментом було розроблено нові плани навчання, згідно з якими в технічних та ремісничих школах запроваджувалося викладання української мови і літератури, історії та географії України.

Велика увага приділялась розробці технічної української термінології. Вчителі, майстри-керівники та завідувачі ремісничими школами, майстернями і відділами зобов'язувалися пройти курси українознавства та з нового навчального року перейти на викладання українською мовою. Діловодство та листування в цих школах переводилося на державну мову.

У 1917 р. в Україні діяло 15 державних, 16 недержавних середніх технічних навчальних закладів, а в 1918 р. їх уже налічувалося 47 [8].

Важливих заходів вжив уряд і у сфері позашкільної освіти та дошкільного виховання. В кожній губернії республіки було створено до 40-60 дитсадків, кілька сотень доглядових кімнат-садків, майданчиків, денних санаторіїв тощо, в яких перебували 170 тис. дітей, а це становило 20% малят дошкільного віку. Для безпритульних дітей, кількість яких за роки громадянської війни зросла з 20 до 60 тис. осіб, було відкрито 250 дитячих будинків, шкіл-інтернатів на 35 тис. дітей шкільного віку й налагоджено в них навчання, для сиріт дошкільного віку - 3,7 тис. притулків на 18 тис. осіб.

Поряд із шкільним будівництвом формувалася система управління позашкільної освіти, спрямована на ліквідацію неписьменності серед дорослого населення та підвищення його загальнокультурного рівня. Слід зазначити, що на 1917 р. залежно від регіону рівень неписьменності (або малограмотності серед дорослого населення становив 75-85%. Тому уряд П. Скоропадського надавав проблемі боротьби з неписьменністю першочергової державної ваги та організовував проведення широкого комплексу робіт, пов'язаних з ліквідацією неписьменності, а саме: створення вечірніх шкіл, гуртків грамотності, хат-читалень, а для тих, хто уже мав первинну освіту, - народних університетів, будинків освіти, клубів з різними секціями культурно-просвітницької роботи [9].

Також Рада Міністрів вирішила щорічно включати до бюджету Міністерства народної освіти та мистецтв відповідні кошти на проведення з'їздів земств з питань дошкільного вихо-

вання та позашкільної освіти і на видання відповідної навчальної літератури. На початку червня 1918 р. в Києві були організовані курси для підготовки інструкторів і діячів позашкільної освіти.

Значні здобутки гетьманський уряд також мав у створенні української вищої школи. Цією проблемою опікувалася спеціальна комісія на чолі з видатним ученим В.Вернадським. Завдяки її роботі та фінансовій підтримці з боку держави й різних зацікавлених організацій у столиці на основі Київського народного університету відкрився державний університет, а також було засновано університети в Катеринославі, Кам'янці-Подільському, Ялті, два факультети на рівні університету в Полтаві та педагогічні інститути в Сумах, інститути історії, мистецтва, археології у Києві. Заходами Катеринославського міського самоврядування на базі місцевих Вищих жіночих курсів засновано Катеринославський університет. Були оголошені українськими Київський (Святого Володимира), Харківський, Одеський університети. Також модернізувалася вища освіта технічного й аграрного спрямування. Рада Міністрів виділяла кошти на створення електротехнічного факультету в Київському політехнічному інституті, Миколаївського і Херсонського політехнічного, Одеського геофізичного та низки інших вищих навчальних закладів технічного профілю. Фінансувалося будівництво сільськогосподарського інституту для степової зони в Херсоні, ветеринарного в Харкові, відкриття агрономічного відділу на механіко-математичному факультеті університету Святого Володимира, Рада також затвердила проект побудови у столиці Сільськогосподарської академії [10].

Широкий вихід Української Держави на міжнародну арену поставив перед Гетьманом завдання підготовки фахівців для роботи в дипломатичних представництвах. Для цього в Києві були засновані Консульський та Близькосхідний інститути, які готували фахівців-міжнародників. Гетьманат відкрив також низку вищих навчальних закладів з підготовки військових спеціалістів, інженерів і техніків залізничного та водного транспорту, працівників торгівлі, медицини, культурних установ тощо. У період правління гетьмана П.Скоропадського було задекларовано створення близько 65 вищих навчальних закладів, з яких розпочало працювати 35.

Розвиваючи систему управління вищої освіти, уряд потурбувався про забезпечення її науковцями. За його наказом було надано право всім університетам та дев'ятьом провідним інститутам, зокрема Київському політехнічному, комерційному, медичному, Харківському технічному і ветеринарному та іншим відкривати аспірантури й докторантури для захисту дисертацій і присуджувати наукові ступені здобувачам.

Українські народні університети зробили вагомий внесок у розвиток національної культури попри всі труднощі часу, політичну нестабільність, трагедію братовбивчої війни. При їх створенні передбачалося, що у фундамент нової системи української вищої освіти буде закладено увесь передовий світовий досвід у цій галузі. Але ця ідея не була реалізована - не вдалося залучити українських учених з інших країн, не знайшлося таких експертів, як В.І.Вернадський, що запропонував свої знання і досвід для раціональної організації (листопад 1918 р.) Української академії наук. І все ж українські університети, безумовно, стали зародками національного відродження.

Висновки. Отже, здобутки гетьмана П.Скоропадського в галузі модернізації системи управління освітою були досить важливими. Розвивалася нова національна школа, розширювалася мережа навчальних закладів - українських університетів, здійснювалася українізація системи освіти та державних установ, збільшили тиражі книжок, що друкувалися на кошти держави тощо. Саме в цей період реформовано українську національну систему освіти, видавничу справу. Все це заклало міцну основу національно-культурного відродження та подальшого освітнього розвитку українського народу.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні та виробленні конкретних пропозицій щодо шляхів застосування досвіду державної політики у сфері модернізації системи управління освітою в роки Українського державотворення доби гетьмана П.Скоропадського для розв'язання актуальних проблем в сучасних освітніх процесах в Україні.

Список використаних джерел

1. *Дорошенко П.* Історія України: 1917-1923 рр. / П. Дорошенко. - Т. 2 : Українська Гетьманська Держава. - Ужгород : [б. в.], 1932. - С. 336.

2. *Машевський О. П.* Українізація освіти в 1918 році / О. П. Машевський // Вісн. Київ. ун-ту Історія. 1996. - К. : [б. в.], 1996. - Вип. 34. - С. 85.
3. Коротка записка про діяльність Міністерства освіти з 12 травня по 24 жовтня 1918 р. під час перебування на чолі Міністерства М. П. Василенка // ЦДАВОВУ. - Ф. 2201, оп. 1, спр. 63, арк. 1, 5, 6, 8, 9, 10.
4. *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918 / П. Скоропадський. - К. : Філадельфія, 1995. - С. 57.
5. *Мусієнко В. В.* Українізація органів державної влади в гетьманській державі Павла Скоропадського / В. В. Мусієнко, О. П. Машевський // Розбудова держави. - 1996. - № 2. - С. 38.
6. *Вакуловський В.* У 60-річчя відновлення гетьманської української держави 29 квітня 1918 р. / В. Вакуловський. - К. : Філадельфія, 1995. - С. 57.
7. *Онопрієнко В. І.* Українські університети в 1917-1919 рр. / В. І. Онопрієнко // Вісн. Акад. наук України. - 1993. - № 2. - С. 83.
8. *Колпакова О. В.* Кам'янець-Подільський Український університет / О. В. Колпаков // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. - 1994. - Вип. 3. - С. 20-21.
9. *Папакін Г.* Павло Скоропадський і державотворчі процеси доби Української революції 1917-1921 років / Г. Папакін // Вісн. держ. служби України. - 2008. - № 2. - С. 30-42.
10. *Пиріг Р. Я.* Павло Скоропадський : Штрихи до політичного портрету / Р. Я. Пиріг, Ф. М. Проданюк // Укр. істор. журн. - 1992. - № 9. - С. 91-105.

УДК 35(477)(091)-044.332

Серов О.В.,

головний спеціаліст ІПДУМС НАДУ

Поняття рецепції в історії державного управління Київської Русі

У статті розглядаються основні погляди на поняття рецепції в історії державного управління Київської Русі. Аналіз літератури дає можливість з'ясувати сутність поняття, необхідність його застосування у сфері історичних досліджень з державного управління, розвивати категорійний апарат, знаходити "логічні містки" між теорією та історією державного управління.

Ключові слова: рецепція, адаптація, акультурація, засвоєння, запозичення, відтворююча діяльність.

Серов О.В. Понятие рецепции в истории государственного управления Киевской Руси

В статье рассматриваются основные взгляды на понятие рецепции в истории государственного управления Киевской Руси. Анализ литературы позволяет выявить сущность понятия, необходимость его применения в сфере исторических исследований государственного управления, развивать категориальный аппарат, находить "логические мостики" между теорией и историей государственного управления.

Ключевые слова: рецепция, адаптация, аккультурация, усвоение, заимствование, воспроизводящая деятельность.

Serov O.V. The concept of reception in the history of the state of Kievan Rus

The article reviews the basic views on the concept of reception in the history of the state of Kievan Rus. Analysis of the literature makes it possible to identify the essence of the concept, the need for its application in the field of historical research in public administration, to develop categories of, find logical bridges between theory and history of public administration.

Key words: reception, adaptation, acculturation, assimilation, borrowing, playing activities.

Постановка проблеми. Становлення України як суверенної незалежної правової держави, її орієнтація на входження до Європейського Союзу, модернізаційні процеси, що спрямовані на створення в Україні громадянського суспільства, актуалізують проблему рецепції, оскільки незнання законів і механізмів рецепції культури (в найбільш широкому розумінні цього слова) високорозвинених країн безпосередньо впливає на стан реформ в Україні.

Поняття рецепції сприймається в різних галузях науки неоднаково. Термін "рецепція" використовують у культурології, літературознавстві, юриспруденції. Проблема рецепції соціальних інститутів розглядається переважно в юридичному аспекті (наприклад рецепція римського права) та історико-культурному (наука, писемність, література, архітектура, мистецтво) [7; 25; 33]. До тезаурусу науки державного управління він широко не введений. Але, вивчаючи станов-